

Чернега Тетяна Миколаївна – кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії, історії і політології Одеського державного аграрного університету.

УДК: 1+168.52+378

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ
ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ
ВИНИКНЕННЯ КЛАСИЧНОЇ НАУКИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ МАГІСТРАМ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ НАУКИ».**

У статті розкриваються філософські аспекти науки як соціального феномену. Особливу увагу приділено класичній науці, розглядаються передумови її виникнення і характерні особливості.

Ключові слова: класична наука, природничі науки, об'єктивізм, натуралізм, позитивізм.

**К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ СООТНОШЕНИЯ ОБЩЕФИЛОСОФСКИХ И
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛОК ВОЗНИКНОВЕНИЯ
КЛАССИЧЕСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ПРЕПОДАВАНИЯ МАГИСТРАМ
УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «ФИЛОСОФИЯ НАУКИ».**

В статье раскрываются философские аспекты науки как социального феномена. Особое внимание уделено классической науке, рассматриваются предпосылки ее возникновения и характерные особенности.

Ключевые слова: классическая наука, естественные науки, объективизм, натурализм, позитивизм.

**ON THE RELATION OF PHILOSOPHICAL AND SOCIO-ECONOMIC CAUSES FOR
THE EMERGENCE OF CLASSICAL SCIENCE, IN THE CONTEXT OF LECTURING
POSTGRADUATE ACADEMIC DISCIPLINE AS PHILOSOPHY OF SCIENCE.**

The article represents the philosophical aspects of science as a social phenomenon.

Special attention is drawn to the issues of classical science, its characteristics and preconditions for its origin.

Keywords: classical science, natural science, objectivism, naturalism, positivism.

Актуальність дослідження передумов виникнення класичної науки полягає насамперед в тому, що: 1) вони по-різному трактуються у літературі; 2) в працях багатьох дослідників сучасності досягнення та сутність постнекласичної науки трактуються переважно в контексті філософських обґрунтувань доби класичної та некласичної науки (як от: з точки зору марксизму, позитивізму), але це не є вірним, більш того, студентам не можна пропонувати подібних (ідеологічних) підходів, адже вони не відповідають дійсності, взагалі, це може спричинити до формування неправильних уявлень та переконань, як от: на сенс розвитку науки, типи наукової раціональності, періоди розвитку науки тощо; 3) в представленому дослідженні автор, спираючись на численну сучасну літературу, намагається з'ясувати істинний сенс як виникнення сучасної, так і класичної науки, а також сенс науки взагалі.

Аналіз сучасних наукових досліджень. Автор статті, розкриваючи тему представленої наукової роботи, старанно аналізує публікацій з філософії, філософії науки, релігії та методології науки. А саме: питання про домінування духовних передумов виникнення інституту класичної науки над емпіричними, практичними і соціально-економічними розглядаються наступними сучасними авторами: 1) Осипов А. И. Путь разума в поисках истины / А. И. Осипов. – 8-е изд., стер. – Краматорск: Тираж-51, 2009. – 386 с.; 2) Гудинг Д., Леннокс Дж. Человек и его мировоззрение: для чего мы живем и каково наше место в мире. Пер. с англ. под общей редакцией Н. А. Жукалюка. – Киев, УБО, 2007, в 3-х томах, т. 1. – 448 с.; 3) Каньгин Ю. М. Библия и наука: в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каньгин, В. Кушерец. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с.; 4) Кураев А. В. Дары и анафемы: что христианство

принесло в мир?: размышления на пороге III тысячелетия. / диакон Андрей Кураев. — М.: Эксмо; Яуза, 2004. — 285 с.; 5) Шашкова Л. О. Диалог науки і релігії в культурно-історичному контексті: Монографія. — К.: Грамота, 2008. — 328 с. В статті мова також йде про сучасний стан вивчення гуманітарних наук, їх кризи, характерні риси та пріоритети, які суттєво відрізняються від ідеалів класичної науки взагалі. Автор цитує наступні публікації: 1) Поліщук О. П. Постнекласична наука: соціально-гуманітарний поворот // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — Вип. 53. — С. 3-7; 2) Сепетий Д. П. Матеріалізм, феноменальне знання та інтроспекція // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2015. — 133-138; 3) Найдъонов О. Г. Наслідки для соціально-гуманітарного пізнання та суспільної життєдіяльності світорозуміння класичної науки // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2015. - № 3 - с. 77-83; 4) Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання: навчальний посібник / В. В. Сергієнко. Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. — 103 с. Як вже було зазначено, в представленій публікації з філософії науки автор критично аналізує також деякі висновки з навчальних посібників, автори яких, не досліджують ґрунтовно особливості та пріоритети постнекласичної науки, отже, характеристики останньої в таких публікаціях не відповідають дійсності, чи виглядають дуже спрощеними та неглибокими, а самі автори подібних досліджень, керуючись настановами та пріоритетами марксистської філософії, розповсюджують її постулати не тільки на характеристику класичної науки, але також і некласичної та постнекласичної. В даному контексті мова йде про наступні дослідження: 1) Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій. Посібник. — К.: Академвидав, 2004. — 208 с.; 2) Философия науки в вопросах и ответах: Учебное пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. — Ростов н/Дону: Феникс, 2006. — 352 с. — (Высшее образование); 3) Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2006. — 206 с.; 4) Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 317 с.

Мета роботи: проаналізувавши висновки з багатьох публікацій з філософії науки, представити об'єктивні передумови виникнення класичної науки. **Виклад основного матеріалу дослідження.** Як відомо, постнекласична наука, тобто наука кінця ХХ – початку ХХІ століття суттєво відрізняється від попередніх етапів становлення науки. Адже сучасна наука характеризується, передусім, двома головними особливостями: орієнтацією на вивчення людини і тенденцією до цілісного сприймання Всесвіту в динаміці. Усе це призводить до взаємодії різних методів, норм та ідеалів пізнання. В цьому контексті важливого значення набуває дослідження проблеми діалогу між різними формами знання, насамперед між релігією та наукою. «Історія людства вже переживала періоди, коли домінували релігія чи наука, але гіпотеза їх взаємного виключення не отримала культурного виправдання. Отже, моделі конфлікту, незалежності чи навіть гармонії науки і релігії (що характеризує сучасні богословські інтерпретації) не можна розглядати як вичерпні. Реальна історія їх відносин значно багатша і дає підстави визнавати багатоманітність форм взаємовідношення науки і релігії, беручи до уваги діалог, який особливо активно відбувається протягом останнього сторіччя. Саме діалог дозволяє підтримувати рівновагу між наукою і релігією, раціональним і ціннісним в культурному контексті сучасності»[1:310]. В контексті сучасного розвитку науки поступово відбувається відхід від матеріалізму та техноцентризму, все більшого значення набуває аналіз біблійної мудрості та пошуки виходів з соціально-економічної кризи, а також глибоке вивчення тенденцій сучасного світового розвитку та можливих подолань кризових явищ в багатьох життєвих сферах.

«Сучасний етап її розвитку передусім характеризується виникненням великої кількості нових галузей наукового знання і, водночас, комплексними – міждисциплінарними – пошуками у царині найбільш значущих чи важких для аналізу проблем; появою значної кількості нових термінів, що збагачують тезаурус конкретної галузі знання (подекуди швидко набуваючи статусу загальнонаукового терміну: як-то, флуктуація, аттрактор, біфуркація тощо);

новими принципами наукового пізнання: насамперед антропним, холистичним і коеволюції. Однак, спостерігається й так би мовити філософізація наукової творчості – широке привнесення філософських здобутків: знання, принципів і понять у спеціальнонаукові дослідження; зростання інтересу до позанаукових шляхів надбання знання і значна увага до позараціональних мислительних компонентів людини та подальша гуманітаризація науки» [2:3]. Отже, саме гуманізація науки, підвищення інтересу до філософського аналізу науки та впровадження багатьох нових філософських методів – ось що передусім характеризує розвиток сучасної науки. Саме тому набуває все більшої актуальності вивчення дисципліни «Філософія науки». На нашу думку, в лекціях з вищезначеної дисципліни необхідно подати цілісний виклад основних проблем філософії науки на рівні об'єктивного, ідеологічно незаангажованого сучасного бачення проблем постнекласичної науки, а також ознайомити студентів із наявною різноманітністю сучасних наукових та філософських концепцій, зокрема це стосується періоду виникнення інституту класичної науки, щоб розкрити поліфонізм і плюралізм наукового та філософського мислення, надати можливість їх альтернативного сприйняття.

На нашу думку, студентам необхідно збагнути сенс постнекласичної науки, її характерні риси, а також те, що відрізняє сучасну науку від класичної та постнекласичної раціональності. Адже в деяких сучасних навчальних посібниках з філософії науки спостерігається тенденція досліджувати постнекласичну науку за допомогою застарілої методології, зокрема, мова йде про механістичний матеріалізм, марксистську та позитивістську методології та принципи. На нашу думку, студентам-магістрам слід збагнути хибний сенс матеріалізму, якій є несумісним, зокрема, з сучасною філософією науки. Задля цього можна звернутися до праць тих сучасних науковців, які спростовують матеріалізм та підміну понять марксистської філософії, і замість цього пропонують комплексний аналіз сучасної філософської методології. Мова йде, зокрема, про праці Д. Сепетія. У його статтях обговорюється, зокрема, аргумент знання проти матеріалізму, що має значний вплив у сучасній аналітичній філософії свідомості. Студентам-магістрам варто звернути увагу на те, що суть цього аргументу в тому, що феноменальні психічні стани, їх суб'єктивний характер (як це для суб'єкта, як це відчувається) є нередуковними до фізичної основи, а це означає, що свідомість є чимось нефізичним (нематеріальним), і матеріалізм є хибним. Так, в своїй статті «Матеріалізм, феноменальне знання та інтроспекція» автор проаналізував контраргумент С. Лоу про «помилку замаскованої людини» та заперечення П. Чарчленда проти «аргументу від інтроспекції». Це дає вагомі підстави для пошуку життєздатних альтернатив матеріалізму: «Аргумент знання говорить, що матеріалізм (фізикалізм) є хибним, оскільки в ньому немає місця для фактів про суб'єктивний якісний характер психічних станів – те, як це для суб'єкта, як це відчувається суб'єктивно. Будь-яке суб'єктивне переживання є особливим, відмінним від інших суб'єктивних переживань. Є щось таке, як саме воно відчувається (суб'єктивно переживається). І це «щось» не охоплюється ніяким фізичним описом. Наприклад, якщо людина від народження позбавлена будь-яких нюхових відчуттів, то вона не зможе дізнатися, якими є ці відчуття, навіть якщо вона знатиме все про фізичні процеси в нервовій системі й мозку, відповідальні за ці відчуття. Т. Нагель пропонує поміркувати про кажанів. Кажани (більшість видів) сліпі або (деякі види) мають дуже слабкий зір; у просторі вони орієнтуються переважно за допомогою дуже складної ехолокаційної системи. Цікаво, якими є їх суб'єктивні відчуття-переживання ехолокаційного сприйняття (як це для кажана – мати ехолокаційне сприйняття)? На жаль, для нас, людей, неможливо про це дізнатися. При цьому ми можемо мати яке завгодно детальне, точне, вичерпне знання про всі фізичні процеси, задіяні в цьому сприйнятті; можемо цілком розуміти, як «працює» ехолокаційна система кажана: це нам анітрохи не допоможе дізнатися, як це відчувається суб'єктивно. Проте воно якимось відчувається. Або навпаки, якщо уявити якихось розумних істот із високорозвиненою технікою (інопланетян), які не мають зору, а отримують інформацію про світ через інші органи відчуття (скажімо, через ехолокаційне сприйняття, як у кажана), то як багато вони не дізналися б про фізичні процеси в мозку

людини, які відповідають певним зоровим сприйняттям (скажімо, сприйняттю зеленого кольору), вони ніколи не зможуть дізнатися як-це-відчувається. Неможливість дізнатися про характер суб'єктивних переживань, якщо вони суттєво відмінні від наших власних, є прямим наслідком того факту, що кожна свідомість є закритим особистим «світом», до якого лише її «власник» має прямий доступ» [3:133].

Проте далеко не всі автори сучасних навчальних посібників з філософії науки звертають увагу на значення для розвитку сучасної науки критики матеріалізму, ролі таких принципів, як антропний, холистичний і коеволюції, а також на проблему єдності людського знання в контексті розвитку сучасної науки. Отже, загалом слід констатувати необхідність подальшого дослідження цієї проблеми. «Однією з причин незадовільного стану України є криза, що охопила соціально-гуманітарні науки. Останні не можуть запропонувати достатньо дієві приписи оздоровлення й оптимізації державного та суспільного життя країни. Парадигма існуючого українського соціально-гуманітарного пізнання розвивалася в радянські часи. Коротко суть цієї парадигми можна передати як механістичний матеріалізм. Матеріалістичний світогляд на основі механіки почав формуватися в Європі в епоху виникнення класичної науки. Цей факт змушує пильно дослідити наслідки, які отримало соціально-гуманітарне пізнання в результаті появи природознавства, заснованого на зовсім інших методах і началах, ніж було до цього»[4:77]. Отже, досліджуючи сенс існування сучасної, постнекласичної, науки варто звернути увагу на причини та передумови становлення класичної науки, передусім як соціального інституту, яке відбулося, як відомо, в період першої наукової революції (16-17 ст.). Студентам-магістрам варто звернути увагу на те, що в сучасній філософській та науковій літературі причини першої наукової революції та становлення класичної науки трактуються різноманітно, в залежності від світобачення автора тієї чи іншої наукової роботи. Так, наприклад, А. С. Філіпенко трактує останні суто в матеріалістичному дусі, спираючись на марксистські та позитивістські постулати щодо розвитку науки. Так, характеризуючи в своєму навчальному посібнику етапи розвитку науки, він, зокрема, зазначає наступне: «Історичний розвиток науки був нерівномірним. Стадії швидкого і навіть стрімкого прогресу змінювались періодами застою, а іноді й занепаду. Наприклад, в античні часи фізико-математичні науки особливого розвитку набули на теренах Давньої Греції та Давнього Риму, а в середньовіччі їх центр перемістився на Схід, передусім в Індію та Китай. У Нову добу ініціативою в розвитку фізико-математичних наук знову заволоділа Європа. Кожна галузь знань послідовно долає три стани:

1. Теоретичний (стан вимислу)
2. Метафізичний (абстрактний) стан
3. Науковий (позитивний) стан» [5:9]

Зазначимо, що серед представників сучасної західної філософській думки існують інші трактування причин виникнення класичної науки. Отже, наведемо точку зору провідних сучасних західних філософів – академіка, лауреата премії Кайє, дослідника Септуагінти, біблеїстики та етики, доктора філософії Кембриджському університету, Девіда Гудінга та доктора філософії, професора Оксфордського університету, Джона Леннокса стосовно причин виникнення класичної науки у XVII столітті. В своєму тритомному дослідженні «Людина та її світобачення» згадані вище дослідники, аналізуючи роль пізнаваності світу у становленні та розвитку науки, спираються на висновки саме з таких наукових досліджень, в яких мова йде про взаємовплив філософії, релігії, та науки у процесі формування останньої в якості соціального інституту. Так, автори, зокрема, з цього приводу, цитуючи та коментуючи праці Р. Хойкааса, зазначають наступне: «Зіткнення греко-римської культури з біблійною релігією після багатьох віків напружених відносин між ними породило нову науку. Ця наука зберігала необхідні частини давнього насліддя, такі, як математика, логіка, методи спостереження та експерименту, проте вона регулювалася іншими соціальними та методологічними уявленнями, які витікали, головними чином, з біблійної точки зору. Образно кажучи, якщо м'язи науки були грецькими, то вітаміни та гормони – біблійними» [6:88]. Деякі сучасні вітчизняні науковці

також підтримують вищеозначену точку зору. Так, наприклад, доктор економічних наук, професор та відомий український письменник Ю. Канигін та доктор філософських наук В. Кушерець в своїй книзі «Біблія та наука» в процесі аналізу причин повернення сучасної науки до біблійного вчення про світ, природу та людину, звертаються також, зокрема, до витоків класичної науки, її характерних рис, та, навіть, недосконалості та тимчасового характеру останньої: «Наука відвернулася від Біблії – її абсолютних істин. Мова йде про так звані «вічні питання» (вічні істини): Що є Бог? Що є світ? Що таке я? Навіщо я? Куди йде людина та все людство? На якій стадії шляху ми знаходимося? Ці питання випали з поля зору класичної науки та були віддані релігії, богослов'ю, яке вирішувало їх в своєму руслі – руслі віри та буквального слідування Святому письму. А раціональне (наукове) засвоєння біблійних символів та алегорій було повністю відсутнім. Внаслідок цього ми на початку ХХІ ст. маємо більш примітивне уявлення про головні проблеми буття (людину, життя, світ, космос, Бога), ніж давні цивілізації. У всякому разі, вчені тих давніх часів не опускалися до таких дивних поглядів на феномени життя, людини, розуму, які все ще розділяємо ми чи багато хто з нас. Вони не вважали, що життя виникло з неживої матерії, що людина – це мавпячий нащадок, що розвиток світу йде «спонтанно», і ін.»[7:62-63]. Отже, автори порушують найважливішу, на нашу думку проблему розвитку сучасної філософії науки, а саме причини кризи класичної науки, зокрема класичного природознавства, внаслідок відірваності представників останнього від метафізичних питань. Адже наука ще з початку ХХ століття, тобто періоду становлення некласичної науки, характеризувалася проникненням людського розуму всередину атому, всередину клітини, освоєнням феномену інформації. А сьогоднішня, постнекласична наука, як відомо, взагалі підійшла до аналізу внутрішнього світу людини, світу душі людини, адже сучасні соціальні науки внаслідок вивчення тільки зовнішньої іпостасі людини та матеріального світу навколо неї опинилися в стадії методологічної кризи, яку можна подолати тільки на шляху єдності людського знання, передусім науки, філософії і релігії. Взагалі, виникнення та становлення класичної науки саме у ХVІІ столітті було обумовлено багатьма світоглядними, суто науковими та соціально-економічними причинами. Проте не тільки останніми, адже в сучасних публікаціях велика увага приділяється передусім значенню абстрактних метафізичних теорій для процесу становлення класичної науки 17 ст., а накопичення емпіричних даних та розвиток капіталістичних виробничих відносин вже не вважаються першопричинами її оформлення як соціального інституту. Адже не розвиток виробничих сил та капіталістичного способу виробництва взагалі був причиною виникнення та становлення класичної науки. Духовні фактори та відповідні зміни світоглядного характеру були першопричинами виникнення класичної науки (Д. Предеїн, Ю. Канигін), адже остання з'являється саме в контексті західної християнської філософії. Тобто пізнання Бога та створеного Ним світу з його закономірностями були найважливішими причинами виникнення науки (А. Кураєв), і саме такі завдання ставили перед собою найвизначніші мислителі та науковці Нової доби, передусім Ф. Бекон та Р. Декарт. Андрій Кураєв цілком слушно зауважує, що саме світ інтелігібельних смислів, незрима сторона світу пізнавана людським розумом. Проте осягнення розумом сутнісного світу допустимо не при всіх метафізичних умовах, адже науковому дослідженню піддається тільки розумний всесвіт. А таким він може сприйматися тільки в світі монотеїзму. «Наукова картина світу була підтримана Церквою, яка відчувала гостру потребу в союзникові для боротьби із спільним ворогом – окультизмом. Взагалі, в історії ми знаходимо незаперечний факт величезного значення: місце народження наукової картини світу добре відомо і чітко локалізовано як в просторі, так і в часі. Наукова революція відбулася в Західній Європі на рубежі ХVІ-ХVІІ ст. Не в епоху атеїзму (ХVІІІ ст.), не в епоху зневаги релігійними питаннями (ХV ст.), не в епоху релігійної стабільності (ХІІІ в.), а в епоху Реформації і Контрреформації, в епоху найбільшого злету релігійної напруженості в житті християнської Європи народилася наука» [8:22]. Отже, філософія та наука Нового часу не зводилися до методологічної проблематики, а певні конфліктні ситуації, які виникали між представниками з одного боку, наукових кіл, а з іншого-релігійних, не треба ідеологізувати в

дусі марксистської філософії, адже як наука, так і релігія є двома крилами людського знання, а істинна наука та істинна релігія завжди узгоджували позиції по всім важливим світоглядним питанням, які виникали в процесі розвитку науки. Про це варто пам'ятати студентам – магістрам для того, щоб чітко уявляти собі справжній сенс виникнення та існування науки взагалі, особливо її сучасного періоду, тобто постнекласичної доби.

Отже, на зміну епохам середньовіччя і Відродження прийшов Новий час, який датується XVII-XIX ст. У соціальній області в цей період відбувалися ранні буржуазні революції (в Нідерландах, Англії, Франції, Північній Америці), що поклали початок формуванню капіталістичного способу виробництва, який, у свою чергу, зумовив певну потребу в новій науці, розвитку досвідченого знання як головного засобу вирішення практично важливих для виробництва того часу технологічних завдань. Але саме світоглядні, духовні питання епохи були першочерговими, а не соціальні та економічні. У цьому зв'язку переглядалися деякі схоластичні підходи в філософії, почало розвиватися досвідне природознавство. Відбувалося глибоке переосмислення і переоцінка способу наукового дослідження і методу відшукування істини. Як було показано вище, революційну роль у розвитку дослідного природознавства зіграла створена М. Коперником геліоцентрична модель світу, що заклала основи точного кінематичного опису руху в Сонячній системі. Одним з найвідоміших прихильників цього вчення став астроном Йоганн Кеплер (1571-1630), який вперше зацікавився ідеєю числових співвідношень між планетами. Число відомих у той час планет, включаючи Землю, дорівнювало шести, і виникло завдання відшукати прості числові відносини між їх відстанями від Сонця. При цьому він намагався обґрунтувати стару, ще часів Піфагора, ідею про числову гармонію планетних сфер. Кеплер, як відомо математично довів існування гармонії, музиці сфер, яку у свій час пропагував ще Піфагор (в цьому контексті студентам можна порекомендувати почитати працю священника Т. Алферова «Православное мировоззрение и современное естествознание»). Застосовуючи різні комбінації і спираючись на результати двадцятирічних спостережень Тихо Браге, Кеплер відкрив три закони руху планет. Галілео Галілей (1564 - 1642) виробив основи нової фізики, що прийшла на зміну фізиці Аристотеля. Так, займаючись проблемами механіки, він відкрив закон падіння, згідно з яким пройдений падаючими тілами шлях є пропорційним квадрату часу падіння; наблизився до закону додавання сил і до принципу нескінченно малих величин; розробив поняття «момент», що виражає міру (або кількість) руху тіла, яка визначається масою і швидкістю; впритул підійшов до основної категорії механіки «інерція», що говорить про те, що він цікавився принципом збереження механічної енергії. Варто звернути увагу також і на те, чому з'явився феномен класичної науки саме у XVII ст. Наведемо деякі точки зору з цього приводу.

Відомо, що з точки зору репрезентантів марксистської філософії, класична наука як соціальний інститут – виникла в Європі, в Новий час, у XVI-XVII ст., в епоху становлення капіталізму. В античний і середньовічний періоди існували лише елементи, передумови науки, але не сама наука (так звана «протонаука»). Проте саме в XVII ст. відбувається наукова революція – радикальна зміна основних компонентів змістовної структури науки, з'являються нові принципи пізнання, категорії і методи. Проте відомо також, що зміни в свідомості людей XVII ст. були пов'язані не тільки з виникненням нової методології. Адже великі вчені та філософи означеного періоду передусім спиралися на теорію двох книг – Біблії та природи, пізнаючи яку, вчені (Ф. Бекон, К. Лінней та інші) виконували свій борг перед суспільством та власне покликання. Проте прихильники марксизму стверджували та стверджують, що начебто розвиток капіталізму породжує великі зміни не тільки в економіці, політиці і соціальних відносинах, але також змінює і свідомість людей. «Як своєрідна форма пізнання – специфічний тип духовного виробництва та соціальний інститут – наука виникла в Європі, у Новий час, у XVI—XVII ст. в епоху становлення капіталістичного способу виробництва та диференціації (розділення) єдиного раніше знання на філософію і науку. Вона (спочатку в формі природознавства) починає розвиватися відносно самостійно. Наприкінці XVI—XVII ст. відбуваються буржуазні революції в Нідерландах та в Англії, які зіграли важливу роль у

розвитку нових, а саме капіталістичних, відносин (які йшли на зміну феодальним) в багатьох країнах Європи. Виникнення нового – буржуазного суспільства породжує великі зміни не тільки в економіці, політиці та соціальних відносинах, воно сильно змінює також і свідомість людей. Найважливішим фактором всіх цих змін виступає наука, і передусім експериментально-математичне природознавство, яке як раз в XVII ст. переживає період свого становлення» [9:50-51]. Отже, буття начебто визначає свідомість, а не навпаки. Домінування економічного детермінізму взагалі є характерною рисою репрезентантів марксистської філософії. Ще однією характерною рисою світогляду останніх є марксистсько-ленінська теорія відображення, за допомогою якої ці автори і зараз трактують сутність феномену науки та процесу пізнання. «Наука виникла в момент усвідомлення незнання, що викликало об'єктивну необхідність здобуття знання. Знання потрібне людині для орієнтації в навколишньому світі, для пояснення і передбачення подій, для планування і реалізації одержання нових знань. Процес руху людської думки від незнання до знання називається пізнанням, в основі якого лежить відображення і відтворення об'єктивної дійсності в свідомості людини в процесі її суспільної, виробничої та наукової діяльності, що називається практикою. Теорія пізнання є вченням про закономірності процесу пізнання навколишнього світу, методи і форми цього процесу, про істину, критерії і умови її доведення. Процес пізнання зводиться від живого спостереження до абстрактного мислення і від нього до практики» [10:7-8]. Отже, автор новітнього навчального посібника з методології наукових досліджень пропонує студентам вивчати сутність наукової діяльності та наукової методології, керуючись ленінськими принципами, які не мають нічого спільного з сучасними науковими досягненнями, з пріоритетами постнекласичної науки взагалі, адже остання базується на символічному аналізові дійсності замість теорії відображення, а сутність процесу пізнання в контексті сучасної науки не зводиться тільки до чуттєвого аналізу матерії (як це було представлено в підручниках з філософії в радянський період). Студентам слід критично підійти до аналізу подібної «новітньої» літератури з філософії та методології науки, адже саме подібна література може призвести до засвоєння застарілих марксистських поглядів на розвиток філософії та науки, і студенти крім сутності ленінської теорії відображення не будуть знати інших трактувань процесу пізнання. Проте, як відомо, в контексті аналізу сучасної науки використовується як раціоналізм, так і ірраціоналізм, як метафізика, так і діалектика, а також синергетика як альтернатива діалектики, все більшого значення набуває також інтуїтивне пізнання. На жаль, деякі сучасні автори підручників з методології наукових досліджень тільки марксистський аналіз сутності науки та причин її виникнення вважають єдино вірним та можливим. Так, навіть класифікація наук пов'язується такими авторами з формами існування матерії, тобто з точкою зору Ф. Енгельса: «Форми існування матерії визначають існування багатьох галузей знання, які об'єднуються у три великі групи: природничі та технічні (фізика, хімія, біологія тощо), суспільні науки (економіка, філологія, історія та ін.) та наука про мислення (філософія, логіка, психологія тощо). Загальна класифікація сучасних наук устанавлює взаємозв'язки між трьома головними розділами наукового пізнання, кожне з яких створює цілу систему. Для подальшої класифікації наук використовують методологічний, гносеологічний і логічний підходи» [11:11]. Отже, автори еkleктично поєднали сучасну класифікацію наук з класифікацією Енгельса, демонструючи власну прихильність до марксистської філософії та незнання тих класифікацій наук, які існували в історії, а також відрив від розвитку справжньої сучасної філософії та методології науки. Наведемо іншу, протилежну точку зору: «Уперше спробу класифікації наук зробив Арістотель. Усе знання, а в античності воно співпадало з філософією, він поділив на теоретичне, практичне і творче. Теоретичне – на метафізику (філософію) як знання про причини і начала всього суцього, математику і фізику, яка вивчає стан тіл в природі. Створену ним формальну логіку Арістотель не ототожнював з філософією, а вважав знаряддям пізнання. Подібні спроби належать Бекону, Гегелю. Основоположник позитивізму О. Конт запропонував свою класифікацію, застосувавши критерій складності: математика (у тому числі й механіка), астрономія, фізика,

хімія, фізіологія (у тому числі й психологія), соціологія. Ф. Енгельс, ґрунтуючись на нових відкриттях у природознавстві, за критерій узяв форми руху матерії та поділив науки так: механіка, фізика, хімія, біологія, наука про суспільство. У сучасній методології у зв'язку з новими відкриттями у природознавстві розрізняють шість основних форм матерії: субатомно-фізичну, хімічну, молекулярно-фізичну, геологічну, біологічну і соціальну. Класифікація форм руху є основою для класифікації наук. Сучасна наука складається з різних галузей знань, які взаємодіють і в той же час мають відносну самостійність. За предметом і методом пізнання можна виділити: природниче знання; суспільствознавство (гуманітарні і соціальні науки); науки про саме пізнання (логіка, гносеологія, епістемологія); технічне» [12:26]. Автор цього підручника послідовно аналізує сутність кожної найбільш відомої в історії науки класифікації наук; мова йде про класифікації Арістотеля, Бекона, Гегеля, Конта, Енгельса та сучасну класифікацію наукового знання. Отже, студентам варто звернути увагу саме на ті підручники, в яких такі питання, як: історія розвитку науки, методологія, класифікація наук, типи наукової раціональності, пріоритети постнекласичної науки та багато інших питань, які безпосередньо відносяться до філософії та методології науки викладені найбільш повно, навіть комплексно, з урахуванням як історичних особливостей так і сучасних досягнень. Зазначимо, що з точки зору деяких представників сучасного православного богослів'я, яка узгоджується з висновками багатьох відомих вчених, феномен класичної науки у XVII ст. з'явився саме у контексті західної християнської культури. Адже в процесі пізнання світу вчені-природознавці та філософи пізнавали передусім Бога по його створінням. Слід зауважити, що саме монотеїзм християнської релігії сприяв виникненню науки як соціального інституту, адже наука в той час не базувалася на емпіризмі, навпаки, вона пояснювала ідеальні сутності та відношення (наприклад, геліоцентрична система Коперника, відкриття Галілея в галузі астрономії та фізики, закони Ньютона та ін.). Звертаючись до проблеми взаємовідношення науки і релігії, деякі сучасні дослідники вважають, що в поняття науки входить увесь комплекс людського знання, в тому числі релігійна філософія, а також сама релігія: «В науці (природознавстві), як і в релігії, існують такі безумовні положення – «догмати» – які не доводяться (та не можуть бути доведені), але приймаються в якості вихідних, оскільки є необхідними для побудови усїєї системи знання. Такі положення називаються в неї постулатами чи аксіомами. Природознавство базується, щонайменше, на наступних двох основних положеннях: визнанні, по-перше, реальності буття світу та, по-друге, закономірності його облаштування та пізнаваності людиною»[13:107]. Дійсно, наука і релігія є взаємопов'язаними галузями духовної культури, і найбільш яскраво це виявляється в добу сучасної постнекласичної науки, коли відбуваються процеси інтеграції багатьох наук та методів наукового дослідження, науковці все частіше досліджують сенс тонкоматеріальної структури світу, духовний світ людини, свідомість в контексті психофізичного дуалізму та інші проблеми, намагатися збагнути та вивчити які можна тільки в контексті наукової інтеграції: «На противагу диференціації в науці мають місце потужні інтеграційні процеси. Об'єднуються не тільки зусилля вчених, але, перш за все, узагальнюються знання, методи наукового дослідження. Наука охоплює як би єдиним поглядом все більш великі області світу. Предметом науки стає те, на що раніше робили замах лише потужні філософські уми: структура матерії, сутність живого, проблема смерті і т. д. В основі інтеграції лежить логіка розвитку науки, яка прагне пізнати системну складність взаємозв'язків світу. Так, сучасна біологія широко використовує методи фізики, хімії, геології. Виникають нові інтегративні наукові дисципліни: біофізика, біохімія, біогеохімія. Проте процеси наукової інтеграції не обмежуються створенням основ для міждисциплінарних досліджень. Важливе значення набуває інтеграція природничих наук і гуманітарних знань» [14:42]. Отже, на становлення інституту класичної науки у XVII ст. впливали як світоглядні, так і соціально-економічні фактори.

Висновки. Наука, зокрема, представляє собою сукупність емпіричних, теоретичних і практичних знань про світ, отриманих вченими та науковим співтовариством взагалі (згідно з сучасними уявленнями про сенс філософії науки.) Тому акцент, зроблений представниками

сучасної, зокрема вітчизняної філософії та методології науки виключно на соціально-економічних, тобто практичних та емпіричних передумовах виникнення класичної науки не охоплює увесь спектр останніх. Студентам варто звернути уваги на комплексні пояснення згаданих процесів, адже в контексті сучасної постнекласичної науки велика увага приділяється багатьма дослідниками проблемі єдності людського знання, духовним та філософським передумовам виникнення класичної науки, досягнення якої, а саме: теоретичне обґрунтування нової наукової методики Ф. Беконом (індуктивного підходу замість дедуктивного), поява систем Декарта і особливо Ньютона (остання, як відомо, була цілком побудована на експериментальному знанні) – знаменували не тільки остаточний розрив науки Нового часу з антично-середньовічною традицією, а також, як це теоретично обґрунтовується в численних працях, зокрема, А. Кураєва, раціональне обґрунтування світобудови, яка починає досліджуватися вченими Нового часу в контексті монотеїзму та філософського іdealізму.

В перспективі, на нашу думку, дослідження з філософії науки будуть все більше звільнятися з-під впливу марксизму та позитивізму, і в більшості майбутніх публікацій, присвячених з'ясуванню передумов виникнення науки, зокрема, класичної, будуть представлені численні теорії, в яких пояснюється істинна сутність феномена науки, проблема єдності людського знання, сенс та спрямованість розвитку сучасної, постнекласичної, науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шашкова Л. О. Діалог науки і релігії в культурно-історичному контексті: / Л. О. Шашкова // Монографія. – К.: Грамота, 2008. – 328 с. – с. 310.
2. Поліщук О. П. Постнекласична наука: соціально-гуманітарний поворот / О. П. Поліщук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — Вип. 53. — С. 3-7 – с. 3.
3. Сепетий Д. П. Матеріалізм, феноменальне знання та інтроспекція / Д. П. Сепетий // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. – 133-138. – с. 133.
4. Найдьонов О. Г. Наслідки для соціально-гуманітарного пізнання та суспільної життєдіяльності світорозуміння класичної науки / О. Г. Найдьонов // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. - № 3 – с. 77-83. – с. 77.
5. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій. Посібник / А. С. Філіпенко – К.: Академвидав, 2004. – 208 с. – с. 9.
6. Гудинг Д., Леннокс Дж. Человек и его мировоззрение: для чего мы живем и каково наше место в мире. / Д. Гудинг // Пер. с англ. под общей редакцией Н. А. Жукалюка. – Киев, УБО, 2007, в 3-х томах, т. 1. – 448 с. – с. 88.
7. Каныгин Ю. М. Библия и наука: в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каныгин, В. Кушерец. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с. – с. 62-63.
8. Кураев А. В. Дары и анафемы: что христианство принесло в мир?: размышления на пороге III тысячелетия. / диакон Андрей Кураев. — М.: Эксмо; Яуза, 2004. - 285 с. – с. 22.
9. Философия науки в вопросах и ответах: Учебное пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. — Ростов н/Д: Феникс, 2006. — 352 с. — (Высшее образование). – с. 50-51.
10. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень / О. В. Крушельницька // Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 206 с. – с. 7-8.
11. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 317 с. – с. 11.
12. Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. / В. В. Сергієнко // Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2011. 103 с. http://nashaucheba.ru/v58286/sergienko_v.v._filosofskii_problemi_naukovogo_piznannya_navchальный_posibnik. - с. 26.
13. Осипов А. И. Путь разума в поисках истины / А. И. Осипов. – 8-е изд., стер. –

Краматорск: Тираж-51, 2009. – 386 с. – с. 107.

14. Обухів В. Л., Солонін Ю. Н., Сальников В. П., Василькова В. В. Філософія і методологія пізнання: Підручник для магістрів та аспірантів - Санкт-Петербурзький університет МВС Росії; Академія права, економіки та безпеки життєдіяльності; СПбДУ; СПбГАУ; ІІІП (СПб.) - СПб.: Фонд підтримки науки та освіти в галузі правоохоронної діяльності «Університет ». - 560 с., 2003. – с. 42.

Ханжи Владимир Борисович – доктор философских наук, доцент, заведующий кафедрой философии и биоэтики Одесского национального медицинского университета

УДК 141.4:272/273-175(091)

**ПРОБЛЕМА ТЕОДИЦЕИ В СРЕДНЕВЕКОВОЙ МЫСЛИ
ЧАСТЬ 1. АВГУСТИН АВРЕЛИЙ: «МЕЖ ДВУХ ОГНЕЙ» БОЖЬЕГО
ПРЕДОПРЕДЕЛЕНИЯ И ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ СВОБОДЫ**

Аннотация. В первой части статьи на примере учения Августина Аврелия показано осмысление проблемы теодицеи в контексте соотношения категорий Божьего предопределения и человеческой свободы. Рассмотрены эстетический и этический варианты решения этой проблемы. Выявлены возможности преодоления трудностей августинианского учения, связанных с согласованием идей Божьего предопределения и человеческой свободы.

Ключевые слова: теодицея, Божье предопределение, человеческая свобода, эстетическое решение, этическое решение

**ПРОБЛЕМА ТЕОДИЦЕЇ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ДУМЦІ
ЧАСТИНА 1. АВГУСТИН АВРЕЛІЙ: «МІЖ ДВОХ ВОГНІВ»
БОЖОГО ПЕРЕДВИЗНАЧЕННЯ ТА ЛЮДСЬКОЇ СВОБОДИ**

Анотація. У першій частині статті на прикладі вчення Августина Аврелія показано осмислення проблеми теодицеї в контексті співвіднесення категорій Божого передвизначення і людської свободи. Розглянуто естетичний та етичний варіанти вирішення цієї проблеми. Виявлено можливості подолання труднощів августинівського вчення, пов'язаних із узгодженням ідей Божого передвизначення і людської свободи.

Ключові слова: теодицея, Боже передвизначення, людська свобода, естетичне вирішення, етичне вирішення

**THE PROBLEM OF THEODICY IN MEDIEVAL THOUGHT
PART 1. AUGUSTINE AURELIUS: «BETWEEN TWO FIRES»
GOD'S PREDESTINATION AND HUMAN FREEDOM**

Abstract. In the first part of the article it is shown the comprehension of problem of theodicy in the context of the correlation of categories of God's predestination and human freedom through example of Augustine Aurelius' doctrine. The aesthetical and ethical options of solving this problem are considered. The possibilities of overcoming the difficulties of the Augustinian doctrine connected with a reconciliation of ideas of God's predestination and human freedom are revealed.

Keywords: theodicy, God's predestination, human freedom, aesthetical solution, ethical solution.

Моральное самосовершенствование неизменно приводит человека к сложнейшей проблеме – проблеме теодицеи. Ее средневековое осмысление, пожалуй, является одним из самых ярких в истории, однако это совершенно не означает, что проблема теодицеи – детище исключительно этой эпохи. Выражаясь образно, можно сказать, что своими корнями она